

विद्यार्थी उपक्रम पुस्तिका

इयत्ता : तिसरी

नाव :

शाळेचे नाव :

इयत्ता :

तुकडी :

अनुक्रमणिका

आपले कुटुंबीय	१	यतीनचे मित्र	१७
आपले शेजारी	१	चांगला मित्र / चांगली मैत्रीण	२०
माझे ध्येय	२	विधाने पूर्ण करा	२१
सचिनला आठवते....	२	गैरसमज	२२
मला मदत करणारे लोक	४	कुटुंबाचे झाड	२३
माझ्यात असणारे गुण	५	जगातली मुले	२४
तुम्हांला चित्रामध्ये काय दिसते आहे?	६	आपण झाडे कशी वाचवू शकतो?	२६
मुले काय करीत आहेत?	७	झाडे वाचवा	२७
चित्र रंगवा आणि शीर्षक द्या	७	कागदाचे विमान सहा टप्प्यात	२८
तुम्ही काय कराल?	८	त्या कोणते काम करीत आहेत?	२९
येथे काय घडू शकते?	११	स्वयंमूल्यमापन	३०
राजाचे भूत	१३	रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम	३१
धन्यवाद यास्मिन!	१६	शिक्षक नोंदी	४२

निर्भिती व प्रकाशन :

संचालक, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (विद्या प्राधिकरण), पुणे

संस्थापक, शांतिलाल मुथ्था फाउंडेशन, पुणे

मुद्रक : रुना ग्राफिक्स, पुणे

© सर्व हक्क प्रकाशकांच्या स्वाधीन

प्रथमावृत्ती : जून २०१७

शिक्षकांसाठी टीप :

ही पुस्तिका प्राथमिक शाळेसाठी शिक्षक उपक्रम पुस्तिका इयत्ता तिसरी या पुस्तिकेशी संबंधित आहे.

विद्यार्थी उपक्रम पुस्तिका

इयत्ता : तिसरी

नाव :

शाळेचे नाव :

इयत्ता : ----- तुकडी : -----

महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (विद्या प्राधिकरण), पुणे

आपले कुटुंबीय

तुमच्या कुटुंबातील व्यक्तींची चित्रे काढा.

आपले शेजारी

तुमच्या आणि तुमच्या शेजाऱ्यांच्या घराचे चित्र काढा.

माझे ध्येय

जेव्हा मी मोठा/मोठी होईन, तेव्हा मला बनायचे आहे.

सचिनला आठवते...

सचिन तेंडुलकर नोव्हेंबर २०१३ मध्ये क्रिकेट जगतातून निवृत्त झाला. अखेरचा सामना खेळल्यानंतर, त्याने केलेल्या भाषणामध्ये त्याने त्याला अत्युच्च स्थानी पोहोचण्यासाठी मदत करणाऱ्या सर्व लोकांचा उल्लेख केला.

पुढे त्याच्या भाषणामधील काही भाग दिलेला आहे. या भागामध्ये तो एक लहान मुलगा असताना त्याला कोणीकोणी मार्गदर्शन केले किंवा मदत केली याचा उल्लेख आहे :

“माझ्या आयुष्यातील सर्वात महत्त्वाची व्यक्ती म्हणजे माझे बाबा. त्यांच्या मार्गदर्शनाशिवाय आज मला इथे तुमच्यासमोर उमे राहण्याची संधी मिळाली असती, असे मला वाटत नाही. त्यांनी मला वयाच्या अकराव्या वर्षीच माझ्या स्वप्नांचा मार्ग अनुसरण्याचे स्वातंत्र्य दिलेले होते. हा मार्ग कठीण असला तरी, ‘तू हार मानू नकोस’ असे त्यांनी मला सांगितले होते.

मीदेखील अगदी तसेच केले.

माझ्यासारख्या खोडकर मुलाला माझ्या आईने कसे सांभाळले, मला माहीत नाही. मला सांभाळणे सोपे नव्हते. ती अत्यंत सहनशील असणार. कुठल्याही आईसाठी आपल्या मुलाने सुरक्षित, निरोगी आणि धडधाकट असणे सगळ्यात महत्त्वाचे असते. तिलाही सगळ्यात जास्त चिंता होती ती याच गोष्टीची. आजवर मी भारतासाठी जेवढा काळ खेळलो, ती सर्व वर्षे तिने माझी काळजी घेतलेली आहे.

माझी शाळा घरापासून बच्यापैकी दूर अंतरावर होती. त्यामुळे शाळेच्या काळादरम्यान चार वर्षे मी माझ्या काका-काकूंसोबत राहिलो. माझ्या काका-काकूंनी मला स्वतःच्या मुलासारखेच वाढविले. मी आजही ते क्षण विसरू शकत नाही.

माझ्या सर्वात मोठा भाऊ नितीन आणि त्याच्या कुटुंबाने मला नेहमीच प्रोत्साहन दिले आहे. माझा हा भाऊ काहीसा अबोल आहे, पण त्याने मला नेहमीच सांगितले की, 'तू जे काही करशील, त्यात तू सर्वोत्तम कामगिरी करशील हे मला ठाऊक आहे.' त्याचे हे प्रोत्साहन माझ्यासाठी खूप महत्त्वाचे आहे.

माझी बहीण सविता आणि तिचे कुटुंबही अगदी असेच होते. माझी आयुष्यातली पहिली क्रिकेटची बॅट मला माझ्या बहिणीनेच भेट दिलेली होती. तिथूनच माझा एक क्रिकेटपटू म्हणून प्रवास सुरु झाला.

माझा दुसरा भाऊ अजितने माझ्यात असलेले सुपुण ओळखले. हे माझ्या वयाच्या अकराव्या वर्षी घडले. त्यावेळी त्याने मला माझे कोच आचरेकर सर यांच्याकडे नेले आणि त्यानंतर माझे संपूर्ण आयुष्यच बदलून गेले.

मी आचरेकर सरांच्या स्कूटरवरून प्रवास करत असे. दिवसभर अनेक सरावाचे सामने खेळत असे. मला असे सराव सामने खेळता यावेत म्हणून आचरेकर सर मला मुंबईभर सगळीकडे घेऊन जात. 'तू चांगला खेळलास' असे ते मला कधीही म्हणाले नाहीत. असे कौतुक केले तर मी मेहनत करणार नाही, असे त्यांना वाटत असे.''

मला मदत करणारे लोक

खाली दिलेल्या पहिल्या स्तंभातील प्रश्न वाचा आणि त्यांची उत्तरे दुसऱ्या स्तंभामध्ये लिहा. प्रत्येक प्रश्नाच्या उत्तरात तुम्ही एकापेक्षा अधिक व्यक्तींची नावे लिहू शकता. जर तुम्हांला एखाद्या प्रश्नाचे उत्तर देता आले नाही, तर उत्तराची जागा कोरी ठेवा. तुम्हांला आणखी काही वेगळ्या प्रकारे मदत करणाऱ्या व्यक्तींची नावे लिहिण्यासाठी तुम्ही स्वतःचे प्रश्न आणि उत्तर लिहू शकता.

१. मला रोज जेवण कोण देते?	
२. मला दररोज शाळेमध्ये वेळेवर जाता येण्यासाठी कोण मदत करते?	
३. मला रोज गोष्टी कोण सांगते किंवा गाणी कोण म्हणून दाखविते?	
४. मला शाळेमध्ये नवनव्या गोष्टी कोण शिकविते?	
५. मला अभ्यासामध्ये मदत कोण करते?	
६. माझ्यासोबत कोण खेळते आणि मला आनंद देते?	
७. जेव्हा मी आजारी असतो किंवा मी दुःखी असतो, तेव्हा मला जवळ कोण घेते?	
८. मला प्रोत्साहन आणि सल्ला कोण देते?	
९.	

माझ्यात असणारे गुण

खाली दिलेल्या वाक्यांचा विचार करा आणि त्यापुढे असणारे चौकोन सूचनेप्रमाणे रंगवा.

- जर तुम्हांला एखादे वाक्य 'नेहमीच खरे आहे' असे वाटत असेल, तर सर्व तीन चौकोन रंगवा.
- जर ते 'अनेकदा' खरे असेल, तर पहिले दोन चौकोन रंगवा.
- जर तुम्हांला ते 'कधीकधीच' खरे आहे असे वाटत असेल, तर केवळ पहिला चौकोन रंगवा.
- जर तुम्हांला हे वाक्य 'आपल्याला अजिबातच लागू पडत नाही' असे वाटत असेल, तर कुठलाच चौकोन रंगवू नका.

माझे स्वतःबद्दल चांगले मत आहे.

--	--	--

मी नवनव्या गोष्टी शिकण्यासाठी उत्सुक असतो.

--	--	--

मी माझ्या मोकळ्या वेळात वेगवेगळ्या चांगल्या गोष्टी करण्यात व्यग्र असतो.

--	--	--

मला जर एखादे काम दिले असेल, तर पहिल्यांदा मी ते कसे करावे याबद्दल विचार करतो.

--	--	--

जर मी एखादे कठीण काम करत असेन, तर मी सहजासहजी हार मानत नाही.

--	--	--

जेव्हा आवश्यक असेल, तेव्हाच मी इतरांची मदत मागतो.

--	--	--

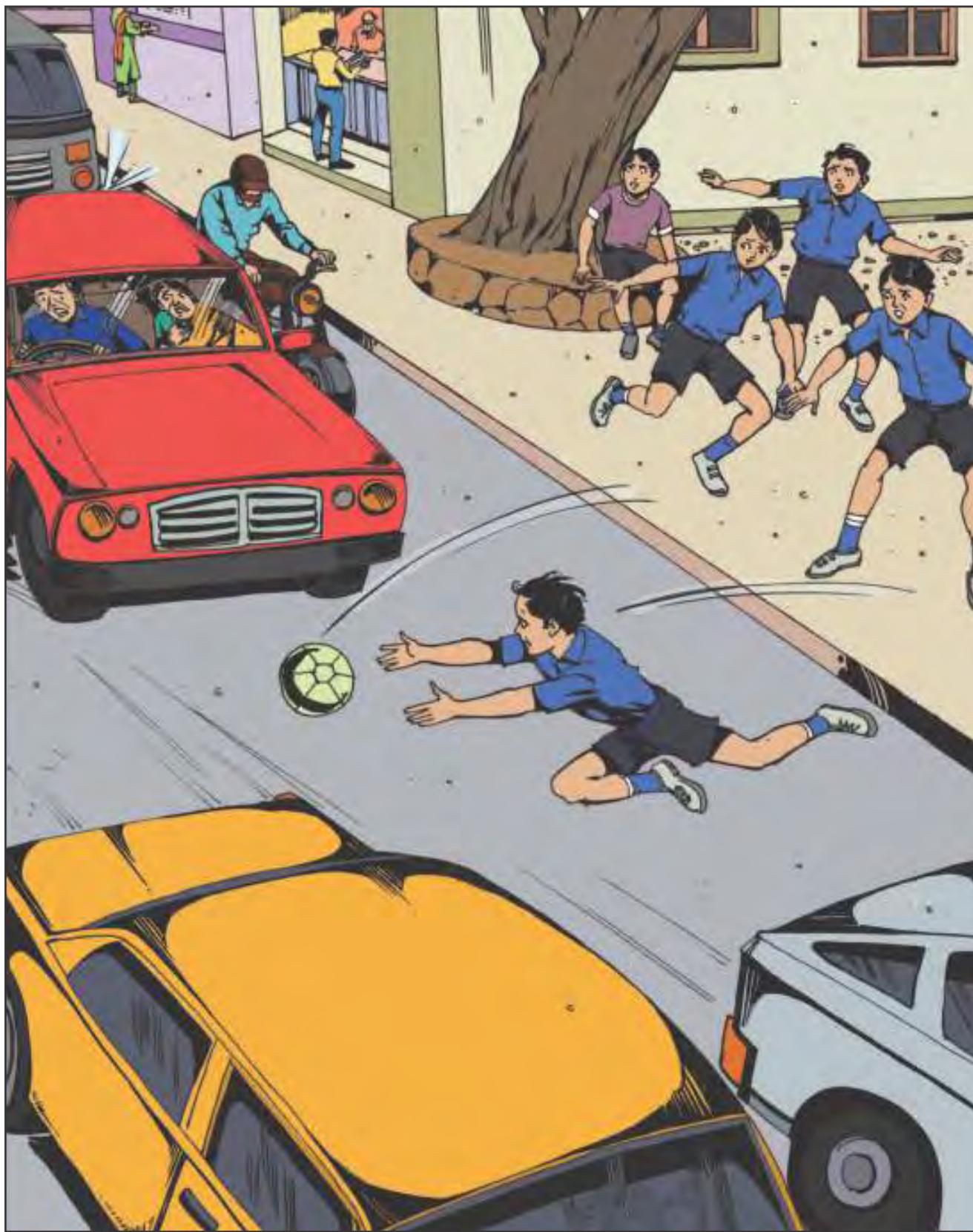
मला इतर लोकांशी बोलायला आवडते.

--	--	--

मला इतर लोकांना मदत करायला आवडते.

--	--	--

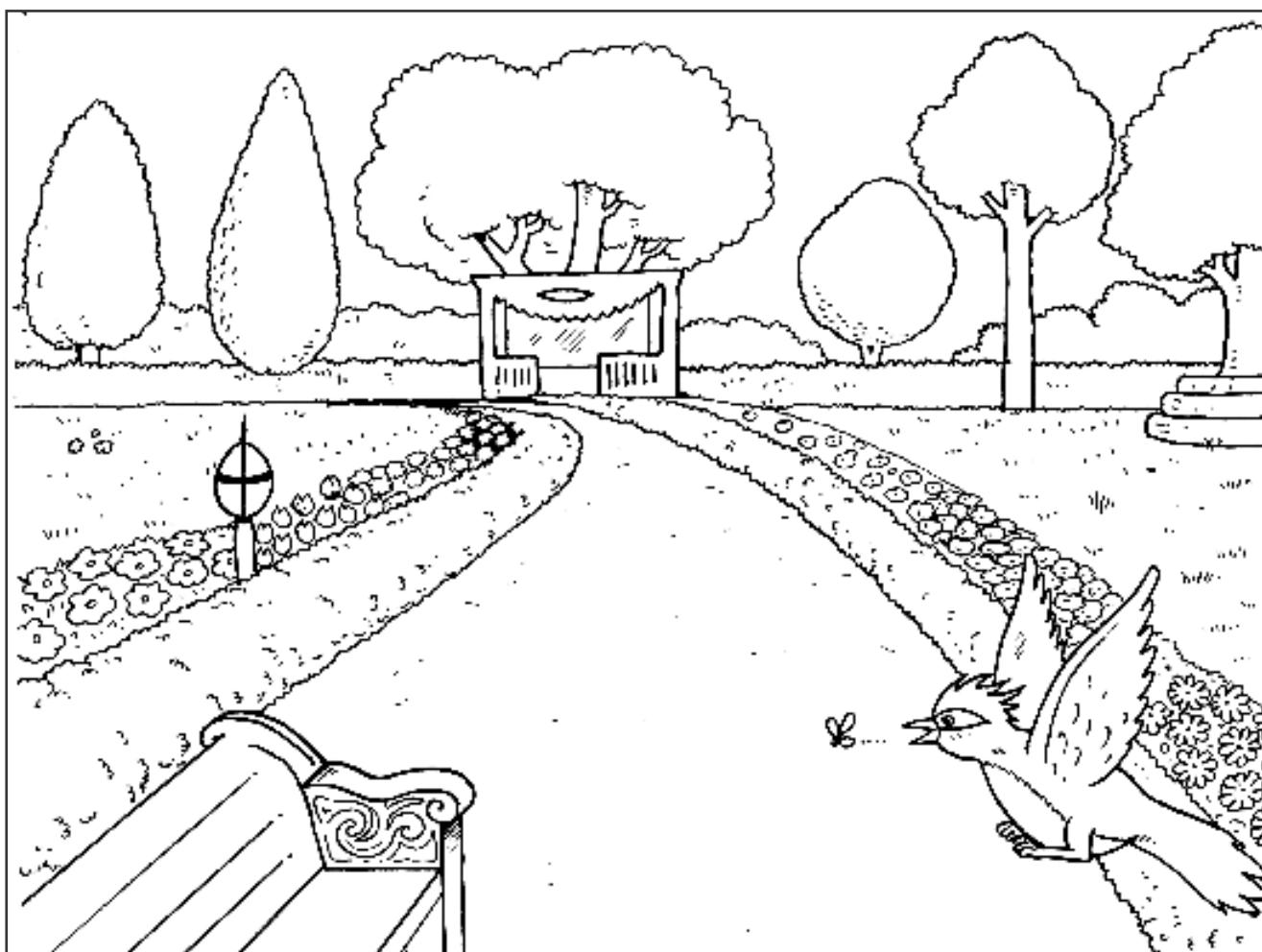
तुम्हांला चित्रामध्ये काय दिसते आहे?

मुले काय करीत आहेत?

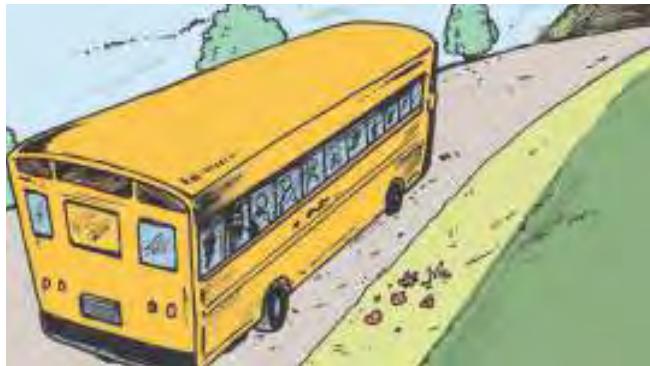

चित्र रंगवा आणि शीर्षक द्या

तुम्ही काय कराल ?

खालील चित्रकथा वाचा. त्यामधील शेवटी दिलेल्या प्रसंगात मुलांच्यासमोर असणाऱ्या पर्यायांचा विचार करा.

इयत्ता ३ री मधील मुले आपल्या दोन शिक्षकांसोबत एका सहलीला गेली होती. ते सारे एका टेकडीवरील किल्ला पाहण्यासाठी बसने गेले होते.

बस टेकडीच्या पायथ्याशी थांबली. सगळी मुले बसमधून बाहेर आली.

त्यांनी टेकडी चढायला सुरुवात केली. रस्ता अगदी चढणीचा असला तरी मुलांचा उत्साह मात्र ओसंझून वाहत होता.

सारेजण टेकडीच्या माथ्यावर पोहोचले आणि त्यांनी किल्ला पाहायला सुरुवात केली.

नंतर दुपारी सगळ्यांनी जेवण केले आणि खेळ खेळले.

आता परत जाण्याची वेळ आली. मुलांनी किल्ल्यावरून खाली उतरायला सुरुवात केली.

अचानक एका मुलगा म्हणाला, “मला खूप ताप आल्यासारखे वाटते.” शिक्षकांना त्याच्याबदूदल चिंता वाटू लागली.

त्याचवेळी जवळून जाणारा एक गावकरी म्हणाला, “त्या टेकडीच्या मागच्या बाजूला एका गावात दवाखाना आहे. तुम्ही तेथे १५ मिनिटात पोहोचाल.”

मग शिक्षक मुलांना म्हणाले, “तुम्ही सर्वजण येथेच थांबा. आम्ही या मुलाला दवाखान्यात घेऊन जातो आणि लगेच परत येतो.”

सांगितल्याप्रमाणे बाकीची मुळे वाट पाहात तेथेच थांबली. थोळ्यावेळाने अंधार पडू लागला.

काही मुलांना आता भीती वाटू लागली. शिक्षक येण्याचे तर कोणतेच चिन्ह दिसत नव्हते.

येथे काय घडू शकते ?

खाली दिलेले दोन प्रसंग वाचा आणि त्याखाली दिलेल्या प्रश्नांबद्दल विचार करा.

प्रसंग : १

एक मुलगा आपल्या मित्रांसोबत खेळत असतो. त्याचे शेजारी त्याला सांगतात, “आम्ही हॉस्पिटलमध्ये चाललो आहोत. आमच्या एका नातेवाईकाला छोटासा अपघात झालेला आहे. आम्ही लवकरच परत येऊ.”

काही लोक त्या मुलाच्या शेजाच्यांना भेटायला येतात. त्यांना घराला कुलूप असलेले दिसते. ते त्या मुलाला विचारतात, “हे लोक कुर्हे गेले आहेत हे तुला ठाऊक आहे का ? ते कधी परत येतील याबद्दल तू काही सांगू शकशील का ?”

यावर तो मुलगा उत्तर देतो, “ते ना, त्यांचे एक नातेवाईक खूप आजारी आहेत. त्यांच्याबाबतीत काहीही बरेवाईट घडू शकते. त्यामुळे ते परत कधी येतील त्याबद्दल काहीच ठाऊक नाही.”

तो मुलगा जे म्हणाला, त्याबद्दल तुम्हांला काय वाटते ?

याचा काय परिणाम होऊ शकतो ?

त्या मुलाने काय सांगायला हवे होते ?

प्रसंग : २

एका मुलीची आई तिला सांगते, “जरा तू रेशनच्या दुकानाकडे जा आणि रॉकेलच्या रांगेत किती लोक आहेत ते पाहा.” मुलगी आपल्या आईची सूचना ऐकून त्याप्रमाणे करते. रांगेत जेमतेम ४-५ लोक उभे आहेत, हे ती पाहते. घरी परत येताना, ती मुलगी आपल्या मैत्रिणीच्या घरी थांबते आणि तेथे खेळत बसते.

अचानक त्या मुलीला आईने आपल्याला महत्त्वाचे काम करण्यासाठी पाठविले होते, ते आठवते. मग ती धावत धावत घरी जाते. तिची आई तिला विचारते, “तुला इतका उशीर का झाला?”

ती मुलगी म्हणते, “रेशनच्या दुकानाबाहेर लांबच लांब रांग होती! मी त्या रांगेमध्ये किती लोक उभे होते ते मोजत होते. त्यामुळे मला उशीर झाला. तिथल्या रांगेत ना, वीसपेक्षा जास्त लोक असतील.”

त्या मुलीने जे सांगितले, त्याबद्दल तुम्हांला काय वाटते?

याचा परिणाम काय होऊ शकतो?

त्या मुलीने काय सांगायला हवे होते?

राजाचे भूत

घरात असणाऱ्या माश्या म्हणजे उडू शकणारे छोटे कीटक असतात. जिथं माणसं राहतात अशा परिसरात त्या आढळतात. त्या उडत असताना त्यांच्या पंखांचा गूऱ्या गूऱ्या गूऱ्या असा आवाज येतो.

खूप काळापूर्वी एका घरगुती नर माशीला या गूऱ्या गूऱ्या गूऱ्या आवाजापेक्षा आणखी वेगळाच आवाज काढता यायचा. या नर माशीचं नाव होतं व्याघ्रसेन! आणि तिचं असं नाव असण्याचं कारण म्हणजे व्याघ्रसेन जरी माशी असला तरी तो चक्क वाघासारखा आवाज काढू शकायचा. आपल्या या क्षमतेचा या व्याघ्रसेनला अर्थातच खूप अभिमान होता. तो शहरात राहताना अनेकवेळा उगाच त्याचं प्रदर्शनही करायचा. पण त्याचा इतर घरगुती माश्यांवर काहीच प्रभाव पडायचा नाही. खरंतर बाकीच्या माश्यांना असल्या गर्जना करणाऱ्या व्याघ्रसेनचा आवाज कायमचा बंद होईल तर जास्त बरं, असंच वाटायचं.

“जेव्हा तू गर्जना करतोस ना, तेव्हा माणसांना आपण जवळपास आहोत, हे लगेच ओळखू येतं” असं त्या व्याघ्रसेनला सांगायच्या.

“मग ती माणसं आपल्यावर हल्ला करून मारून टाकायचा प्रयत्न करतात. एक तर तू ही अशी गर्जना करायचं थांबव किंवा दुसरीकडं कुठंतरी राहायला जा.”

“पण मी कुठं जाऊ?” असं म्हणून व्याघ्रसेन रडायलाच लागला.

“कुठंही जा. अगदी जंगलात राहायला जा,” बाकीच्या माश्या त्याला म्हणाल्या.

खरंतर घरगुती माश्या फार दूरवर उडू शकत नाहीत. त्यांचं आयुष्य काही आठवडे इतकंच असतं. पण गोष्टीत मात्र काहीही घडू शकतं ना? तर आपल्या गोष्टीतला हा व्याघ्रसेन शेकडो किलोमीटरचा प्रवास करून एका जंगलामध्ये पोहोचला आणि तिथं पोहोचल्यावर त्यानं काय केलं असेल? बरोब्बर! त्यानं पहिल्याप्रथम वाघासारखी एक जोरदार गर्जना केली. या गर्जनेचा परिणामही जोरदारच झाला.

ती गर्जना ऐकून झाडावर बसलेले पक्षी घाबरून उडून गेले. झाडांची कोवळी पानं खाणारा ससा भेदरून आपला जीव वाचवायला सैरावैरा पळू लागला. माकडं चीत्कार करू लागली. जंगलातली हरणंसुदृधा सैरावैरा इकडेतिकडे धावू लागली. जंगलात वाच्याच्या वेगानं बातमी पसरली “वाघ महाराज पुन्हा परत आले आहेत!” आपल्या या गर्जनेचा झालेला परिणाम बघून व्याघ्रसेनला जवळजवळ हर्षवायूच झाला. तो स्वतःशीच म्हणाला, “अखेर मला सन्मान मिळेल अशा लोकांमध्ये मी येऊन पोहोचलो तर!”

त्या रात्री जंगलातले सगळे प्राणी एका तळ्याकाठी जमले. सगळ्यांना पुन्हा वाघोबाच्या परत येण्याबद्दल आपापसात बोलायचे होते. “आपल्याला वाटलं माणसांनी त्याला मारून टाकलं.” ते आपापसात कुजबुजत होते. “पण त्यानं आपला जीव वाचवलेला दिसतो. पण आपण तर त्याला आता पाहिलेलंही नाही, तर तो वाघच आहे याची आपण खात्री कशी बाळगावी? आपल्याला काय करता येईल?”

व्याघ्रसेन त्यावेळी त्यांच्या डोक्यांवरूनच उडत होता. त्यानं त्यांचं संभाषण ऐकलं. त्यानं स्वतःशी विचार केला, “आता

जगात कुठल्याही माशीनं जे केलं नाही, ते करून दाखविण्याची वेळ आलेली आहे!'' त्याने एक जोरदार गर्जना केली आणि तो ओरडला, ''मी जंगलचा राजा आहे! सगळ्यांनी खाली झुकून मला मुजरा करा!''

आपल्या जीवाच्या भीतीनं सगळे प्राणी घाबरून झुकले आणि मुजरा करत म्हणाले, ''होय महाराज! तुम्ही म्हणाल तसंच आम्ही करू.''

पण एक छोटंसं माकड तेवढ्यात म्हणालंच, ''पण आम्हांला तर तुम्ही दिसतंच नाही. कुठे आहात? कृपया आम्हांला दर्शन देता का?''

व्याघ्रसेननं या प्रश्नावर क्षणभर विचार केला. त्याला झटकन एक उत्तर सुचलं आणि तो म्हणाला, ''मी एक अदृश्य वाघ आहे! माणसांनी ज्या वाघाला मारलं त्याचं मी भूत आहे!''

आता तर प्राणी भीतीनं थरथर कापूच लागले. ''भूत... भूत!'' ते पुटपुटले. पण व्याघ्रसेननं पुन्हा एक मोठी गर्जना केली आणि सगळे गप्प बसले.

अशाप्रकारे व्याघ्रसेन अदृश्य रूपातला राजा झाला आणि त्याला सगळ्या प्राण्यांना डरकाळ्या फोडून घाबरवून टाकायला मजा वाटू लागली.

पुढे एके दिवशी, एक कासव शहरातून आपली सुटका करून घेऊन पुन्हा जंगलात परत आलं. (त्याला शहरातल्या काही लोकांनी पकडून पिंजऱ्यात ठेवलेलं होतं.) कासवाला भेटायला सगळे प्राणी एकत्र जमले. त्यांनी त्याला आपल्या नव्या राजाबद्दल सांगितलं.

''भूत? अच्छा,'' कासव स्वतःशीच पुटपुटलं. ''मी माणसांच्यासोबत राहात असताना अनेक भुतांच्या गोष्टी ऐकलेल्या आहेत. आजवर मात्र मी कधीही वाघाच्या भुताची गोष्ट ऐकलेली नव्हती. मला या भुताला भेटलंच पाहिजे.''

''नको, नको. असं काही करू नकोस!'' प्राणी गयावया करू लागले. ''ते भूत भयंकर तापट आहे. ते तुझे तुकडे तुकडे करून टाकेल.''

''आजवर या भुताने असा काय पराक्रम केलेला आहे?'' कासवानं विचारलं. ''त्यानं हरणांची शिकार केलेली आहे का? त्यानं माकडांवर हल्ला केलेला आहे का?''

कासवाच्या या प्रश्नामुळं सगळे प्राणी विचारात पडले. प्राण्यांनी या प्रश्नांवर विचार करायला सुरुवात केली. त्याच्या बोलण्यात तथ्य आहे हे त्यांच्या लक्षात आलं. हा भुतांचा राजा खरं तर वाघ नसावाच! सतत डरकाळ्या फोडण्याखेरीज त्यानं वाघासारखी दुसरी कुठलीच गोष्ट कधीच केली नव्हती की!

सगळ्यांशी बोलल्यावर अखेर कासव म्हणालं, ''मला वाटतं हे भूत वगैरे सगळं खोटं आहे. त्याचा खोटेपणा उघडकीला आणण्यासाठी आपण सगळ्यांनी काहीतरी केलं पाहिजे.''

प्राण्यांनी काय केले असेल, असे तुम्हांला वाटते?

त्याचा परिणाम काय झाला असेल?

धन्यवाद यास्मिन!

यास्मिनचे आजोबा लहान मुलांसाठी छान छान गोष्टी लिहायचे. त्यांना गोष्टी लिहायला खूप आवडे. तर यास्मिनला अशा गोष्टी वाचायला खूप आवडत. त्यामुळे तिची आजोबांशी छान मैत्री जमायची; पण अलीकडे मात्र तिच्या आजोबांना भराभरा लिहायला जमत नव्हते. एक गोष्ट लिहायला त्यांना खूप वेळ लागे.

एकेदिवशी यास्मिनने आजोबांना विचारले, “आजोबा तुम्ही कॉम्प्युटर का वापरत नाही? त्याने तुम्ही भराभर काम करु शकाल.” तेव्हा तिचे आजोबा म्हणाले, “अगं, मला कॉम्प्युटर वापरता येत नाही. आता या वयात कॉम्प्युटर शिकायचा म्हटलं तर शक्य नाही. मी आता म्हातारा झालोय.”

यास्मिन म्हणाली, “मी शिकवीन तुम्हांला कॉम्प्युटर कसा वापरायचा ते. सोपं आहे ते.”

आजोबांना खात्री वाटत नव्हती की आपल्याला कॉम्प्युटर वापरता येईल म्हणून. पण यास्मिनचा मात्र तसा आग्रहच होता. पुढे घरातच त्यांचा कॉम्प्युटर शिकविण्याचा कलास चालू झाला. काही दिवसातच यास्मिनचे आजोबा कॉम्प्युटर कसा वापरायचा हे शिकले.

साधारण एक आठवड्याभरानी आजोबांनी चकक एक नवीन गोष्टच कॉम्प्युटरवर टाईप केली. त्यांनी यास्मिनला हाक मारली. त्यांनी तिला कॉम्प्युटरवर टाईप केलेली गोष्ट दाखविली आणि म्हणाले, “धन्यवाद, यास्मिन टिचर!”

गोष्टीच्या शेवटी यास्मिनचे आजोबा तिच्याशी ज्या शब्दात बोलले त्याबद्दल तुम्हांला काय वाटते?

यतीनचे मित्र

भाग १

लागोपाठ दुसऱ्या वर्षी पाऊस अगदी कमी पडला. शेते सुकून गेली. चांगल्या पीक-पाण्याची शक्यता अगदीच उरली नाही. यतीनच्या वडिलांनी त्याच्या आईला सांगितले, “आता आपल्याला इथे राहणे शक्य होणार नाही. आपल्याला कामाच्या शोधात शहरात जावं लागंल.”

आईबाबांचा गाव सोडण्याचा निर्णय ऐकून यतीन दुःखी झाला. त्याला वाटले, “माज्या समद्या मित्रांशिवाय मी शहरात कसा राहू?”

पण त्याच्या लक्षात आले की, त्याच्या कुटुंबाकडे दुसरा काही पर्याय नव्हता. त्यांच्याकडे अगदीच छोटा जमिनीचा तुकडा होता. त्यांची विहीर तर कोरडी पडली होती. घरामध्ये फारसे धान्य उरले नव्हते आणि खेड्यामध्ये काही कामसुद्धा मिळणार नव्हते. त्यांना जवळच्या शहरात जाणे भागच होते. तिथेच त्याच्या आईवडिलांना काही काम मिळेल. त्यातून अन्नधान्य विकत घेणे शक्य होईल.

यतीनच्या कुटुंबाने जरुरीपुरते सामान बांधले. घराला कुलूप लावले आणि सकाळची बस पकडून गाव सोडले. गाव सोडताना यतीनचे हृदय दुःखाने भरून गेले.

भाग २

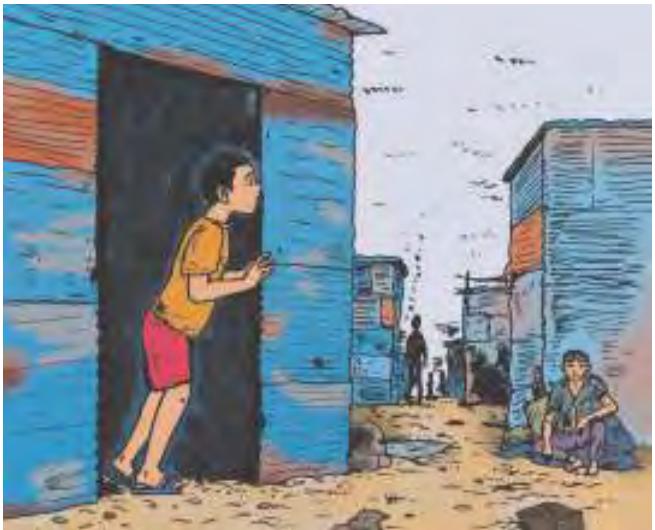
त्यांची बस शहरात पोहोचली. यतीन तिथे आधी कधीच गेला नव्हता. त्याने वाहतुकीची वर्दळ आणि उंचउंच इमारती प्रथमच बघितल्या. हे त्याच्यासाठी नवे आणि अजब जग होते.

बस स्थानकापासून ते सगळे आपल्या एका दूरच्या नातेवाईकांच्या घरापर्यंत चालत गेले. ते होते दोन खोल्यांचे छोटे घर. तिथे त्या नातेवाईकांच्या कुटुंबातील चार जण राहत होते. यतीनने विचार केला, या जागेत मी कुठे झोपणार?

त्याला खेड्याकडे परत पळून जावेसे वाटले. पण त्याला माहीत होते की हा विचार म्हणजे मूर्खपणा होता.

सुदैवाने, त्याच्या वडिलांना एका बांधकामाच्या जागी लवकरच काम मिळाले. त्याच्या आईलासुद्धा एका घरी काम मिळाले. यतीनच्या आईवडिलांना आता थोडेफार पैसे मिळू लागले. त्यातून त्यांनी एक घर भाड्याने घेतले आणि ते तिकडे राहायला गेले.

ते पत्र्याचे बांधलेले घर एका झोपडपट्टीमध्ये होते. तिथे अगदी दाट वस्ती होती. आजूबाजूला सतत गर्दा, गोंगाट सुरु असे. यतीनला तर घरातून बाहेर पडायचीच भीती वाटत होती.

भाग ३

काही दिवसांनी यतीनच्या बाबांनी त्याला सांगितले, “पोरा, बास झालं तुझं दिवसभर नुसतं घरी बसून राहणं. तुला आता शाळेत जावं लागेल. इथं जवळच एक सरकारी शाळा आहे. मी तिथल्या लोकांशी बोललो आहे. तुला उद्याच शाळेत घेऊन यायला त्यांनी मला सांगितलं आहे. तुझं नाव ते शाळेत दाखल करून घेतील. मोठी शाळा आहे ती. तिथं खूप नवे मित्र मिळतील तुला.”

यतीन म्हणाला, “म्या त्यांचा मित्र कसा होणार? माजी त्यांच्याशी वळख नाही.”

“मग त्यात काय झालं?” त्याचे बाबा म्हणाले, “या वस्तीतली काही मुलं त्याच शाळेत जातात. मी एका मुलाच्या आईवडिलांशी बोललो आहे. चल, आपण आताच जाऊन त्यांना भेटून येऊ.”

यतीन आपल्या बाबांबरोबर गेला. ते झोपडपट्टीच्या अरुंद बोर्डमधून चालत एका घराशी पोहोचले. त्यांच्या घरासारखेच हे घर पन्याचे होते.

तिथे अब्रार, त्याची आई, वडील आणि त्याचे लहान भाऊ, बहीण राहत होते. यतीन आणि त्याचे वडील आल्याबरोबर अब्रार धावत त्यांच्याकडे आला. यतीनचा हात हातात घेऊन तो म्हणाला, “ये ना आत दोस्ता.”

“म्या तुजा दोस्त कसा?” यतीनने विचारले. “म्या तर तुला पयल्यांदाच बघतोयं.”

“पण आपण एकाच शाळेत आणि एकाच वर्गात शिकणार आहोत!” अब्रार म्हणाला.

भाग ४

यतीन अब्रारबरोबर शाळेत जायला लागला. पहिल्या दिवशी अब्रारने यतीनची सगळ्या शिक्षकांशी आणि वर्गमित्रांशी ओळख करून दिली. यतीनला खूप आनंद झाला.

त्याची नवी शाळा त्याच्या गावाकडील शाळेपेक्षा खूपच मोठी होती. खेड्यातल्या शाळेत फक्त ५०-६०च मुले होती. मात्र या शाळेत शेकडो मुले होती. काही दिवसातच यतीन नव्या वातावरणात रुळला. त्याला नवी शाळा आवडायला लागली.

पण काही दिवसानंतर जेवणाच्या सुट्टीमध्ये एक दुःखदायक प्रसंग घडला.

यतीनच्या वर्गातील काही मुले मैदानावर पकडापकडी खेळत होती. “म्या बी येऊ का खेळायला तुमच्या संगं?” यतीनने त्यांना विचारले.

“म्या बी येऊ का खेळायला तुमच्या संगं?” एका मुलाने यतीनच्या खेडवळ उच्चाराची नक्कल करत म्हटले. यतीनला आपली लाज वाटली. त्याला एकदम जाणवले की त्या शहरी मुलांमध्ये तो एकटाच खेडवळ आहे. तो तिथून दूर पळून गेला. त्याच्या डोऱ्यांतून अशू वाहत होते.

अब्रारने त्याला थांबवले. “काय झाले? तू का रडतो आहेस?”

यतीनने त्याला जे घडले ते सांगितले. अब्रार रागाने लाल झाला.

त्याने यतीनला हाताला धरून ज्या मुलांनी त्याची टिंगल केली होती त्यांच्याकडे नेले.

“ए लांबतोंड्या, माझ्या मित्राची टिंगल का करतोस?” अब्रारने विचारले. “आणि तू रे सरीश, स्वतःचा चेहरा पाहिलास का कधी आरशात? तुझे केस म्हणजे उंदरांनं कुरतडल्यासारखे दिसतात! आणि मोनू, तू का खिदळतो आहेस? तू तर ढोल्या आहेस नुसता. म्हणूनच आम्ही तुला ‘बटाटा’ म्हणत होतो. पण तुला तो अपमान वाटला म्हणून आम्ही तसे म्हणणे बंद केले. आता पुन्हा आम्ही तुला ‘बटाटा’ म्हणून चिडवायला लागलो तर चालेल का तुला?”

त्या मुलांना वाईट वाटले. यतीनशी आपण नीट बोललो नाही हे त्यांच्या लक्षात आले. ते यतीनजवळ गेले. त्यांनी त्याला मिठी मारली. त्याचा हात धरून मुलं म्हणाली, “चल, ये खेळायला आमच्याबरोबर.”

चांगला मित्र / चांगली मैत्रीण

चांगला मित्र किंवा चांगली मैत्रीण असे आपण कोणाला म्हणू शकतो, जेव्हा...

1.

2.

3.

4.

विधाने पूर्ण करा

रिकाम्या जागी खाली दिलेल्या शब्दांपैकी योग्य ते शब्द लिहून मैत्रीबद्दलची विधाने पूर्ण करा.

मदतीची हाक, तारे, दुःखावर, आकाशात, निर्भर, अर्थ, सरळसोट, ठेवा

चांगली मैत्रीण ती, जी घालते फुंकर

आणि आनंदही देते

चांगला मित्र तो, देताच ज्याला,

तात्काळ धावून आला.

चांगले मित्र म्हणजे जणू नभातील , नेहमी कुठे ते

आपल्याला दिसतात, पण असतातच ना ते

चांगल्या मैत्रीर्णचे वागणे, नाही कधी वाकुडेपणा धरणे.

चांगला मित्र म्हणजे आनंदाचा, सुंदरतेचा ,

आयुष्याला आपल्या देतो नवा.

गैरसमज

चंदू आणि सागर हे एकमेकांचे जवळचे वर्गमित्र. एके दिवशी चंदूला त्याच्या काकांनी एक सुंदर निळ्या रंगाचे पेन आणून दिले. काकांनी दिलेले पेन कधी एकदा सागरला दाखवितो, असे चंदूला झाले.

ते दोघे शाळेत जात असताना चंदू सागरला म्हणाला, “आज मी तुला जेवणाच्या सुट्टीत एक छान वस्तू दाखविणार आहे.”

सागर म्हणाला, “अरे वा ! मला पण तुला काहीतरी छान दाखवायचं आहे.”

मधली सुट्टी झाली. चंदूने निळ्या रंगाचे पेन काढण्यासाठी आपल्या दसरात हात घातला; पण तिथे पेन नव्हते. तेवढ्यात सागर तिथे आला आणि म्हणाला, “चंदू, मला तुला काहीतरी दाखवायचं आहे.”

सागरने आपली मूठ उघडली आणि एक निळ्या रंगाचे पेन चंदूला दाखवीत तो म्हणाला, “माझ्या वडिलांनी माझ्यासाठी काल हे पेन आणलं आहे.”

त्यावर चंदू एकदम किंचाळला, “तू चोर आहेस ! तू माझं पेन चोरलंस.”

आणि मग काय दोन्ही मित्र भांडू लागले.

जेव्हा चंदू घरी आला तेव्हा तो खूप नाराज होता. त्याच्या आईने विचारले, “चंदू काय झाले ? तू असा नाराज आणि दुःखी का आहेस ?”

चंदूने वर्गात काय झाले, ते आईला सांगितले. रागाने तो म्हणाला, “आई ! मी त्या चोराशी आता कधी बोलणार नाही.”

चंदूची आई म्हणाली, “अरे चंदू, तुझं नवं निळं पेन तर घरातच टेबलावर आहे. तू ते घाईत आज शाळेत नेलेच नव्हतेस.”

चंदूचं निळं पेन हे घरातल्या टेबलावरच होते. जेव्हा चंदूने ते पेन उचललं आणि नीट पाहिलं, तेव्हा त्याला कळलं की ते पेन अगदी सागरने दाखविलेल्या पेनसारखेच आहे.

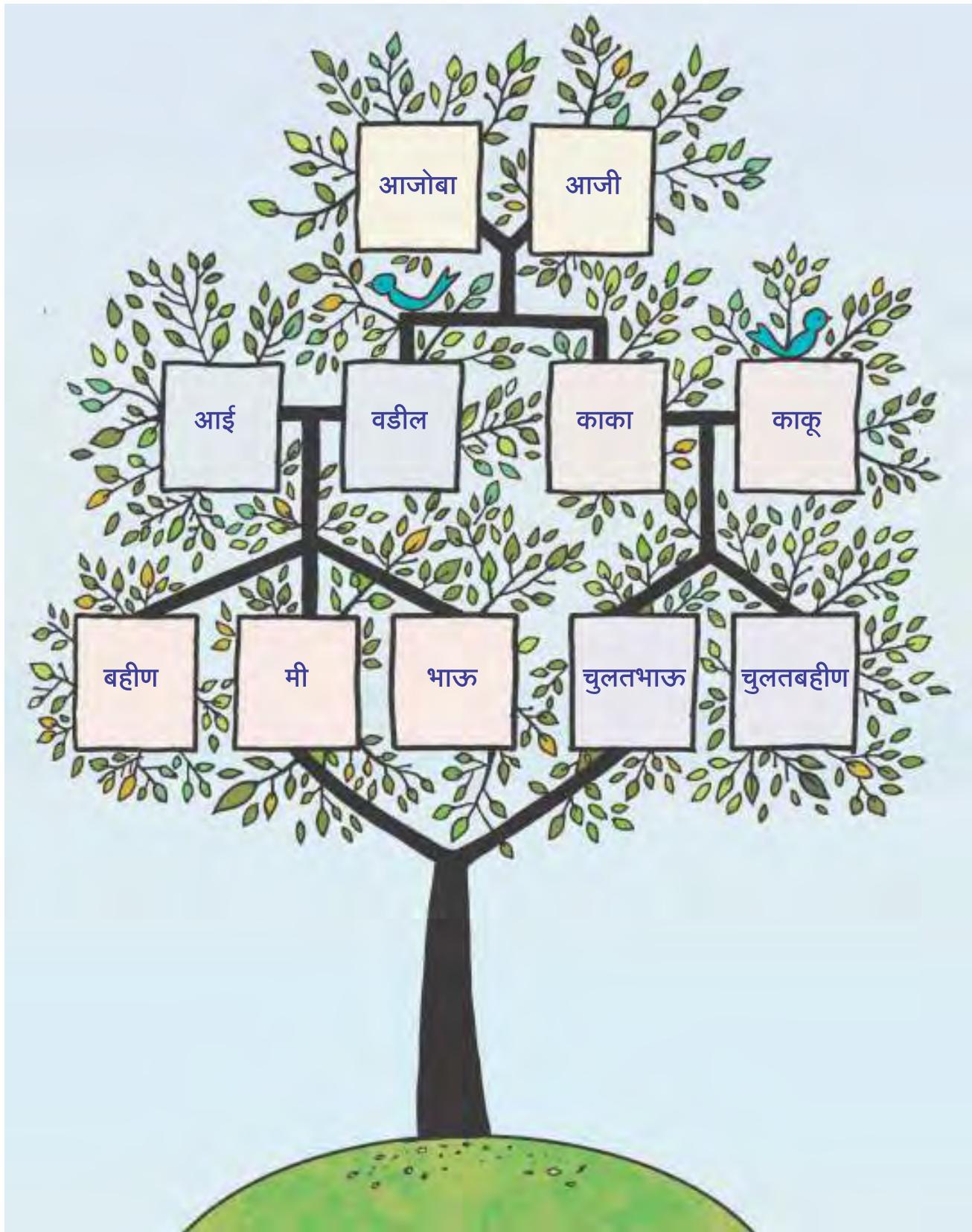
दोन्ही मित्रांमध्ये भांडण का झाले ?

हे भांडण कसे टाळता आले असते ?

जर तुम्ही चंदू असता तर आणि तुमचे पेन तुम्हांला घरीच सापडले असते तर तुम्ही काय केले असते ?

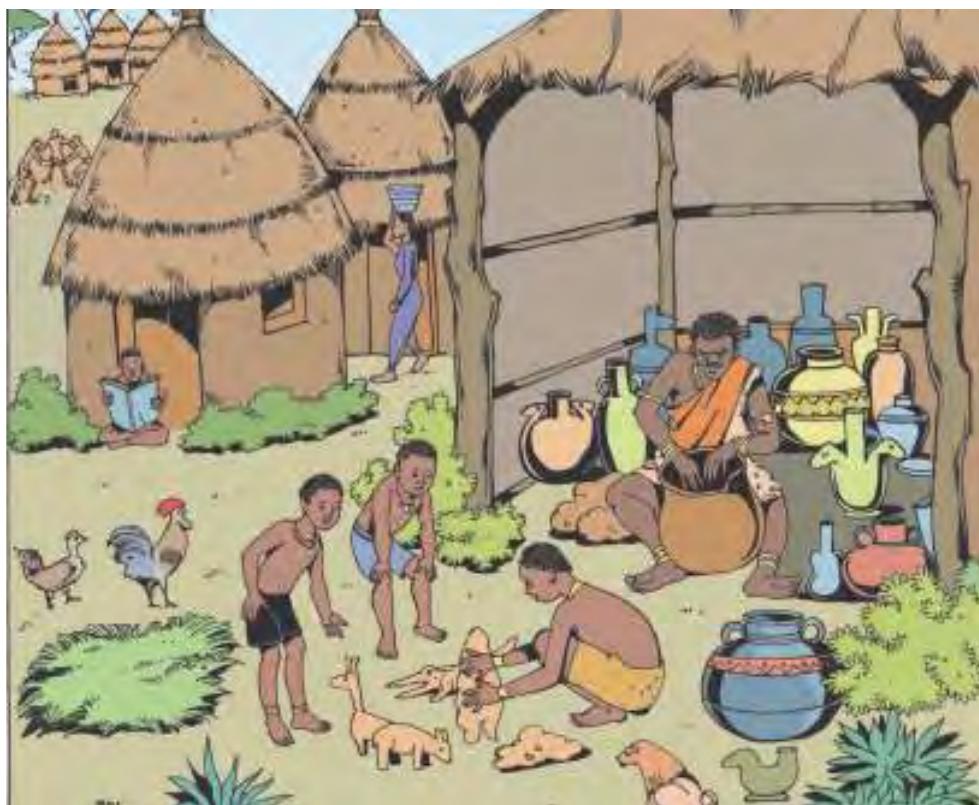

कुटुंबाचे झाड

जगातली मुले

माझे नाव सैफ आहे. मी अरब देशातील वाळवंट असलेल्या एका गावात राहतो. आमच्या कुटुंबाकडे उंट आणि मेंद्यांचा कळप आहे. मी या चित्रात कोठे आहे ते ओळखू शकाल का?

माझे नाव कालो आहे. मी आफ्रिकेतील गवताळ प्रदेशात राहतो. आमचे कुटुंब मातीची भांडी तयार करते. मी या चित्रात कोठे आहे ते ओळखू शकाल का?

माझे नाव रोसा आहे. मी दक्षिण अमेरिकेत नदी किनाच्यावरील एका छोट्या गावात राहते. आमचे पोस्टमनकाका रोजची पत्रे बोटीतून घेऊन येतात. मी या चित्रात कोठे उभी आहे ते ओळखू शकाल का?

माझे नाव माषा आहे. मी युरोप खंडातील थंड प्रदेशात राहतो. हिवाळ्यात आमच्याकडे खूप बर्फ असते. मी बर्फात कोठे खेळत आहे ते ओळखू शकाल का?

आपण झाडे कशी वाचवू शकतो ?

जगात वापरला जाणारा बहुतांश कागद झाडाच्या
लगद्यापासून बनविलेला असतो. तो मिळविण्यासाठी
झाडे तोडावी लागतात. कागदाच्या वापराचे प्रमाण कमी
करून आपण झाडे वाचवू शकतो.

आपण कागदाचा वापर कशाप्रकारे कमी करू शकतो ?

आपण कागदाचा पुनर्वापर करून त्याची बचत करू
शकतो. आपण रद्दी कागदाचा उपयोग करू शकतो.

आपण रद्दी कागदाचा पुनर्वापर कशाप्रकारे करू
शकतो ?

अनेकदा माणसांनी किंवा जनावरांनी छोटी झाडे किंवा
रोपे पायदळी तुडविल्यामुळे त्यांना इजा होते किंवा ती
नष्ट होतात.

आपल्या परिसरातील छोटी झाडे किंवा रोपे
माणसांकडून किंवा प्राण्यांकडून नष्ट होणार नाहीत
याबद्दल आपण काय करू शकतो ?

जगात सर्वाधिक झाडे जंगलांमध्ये आढळतात.

आपण जेव्हा जंगलात जातो तेव्हा कोणकोणत्या गोष्टी
कराव्यात आणि कोणत्या गोष्टी करू नयेत ?

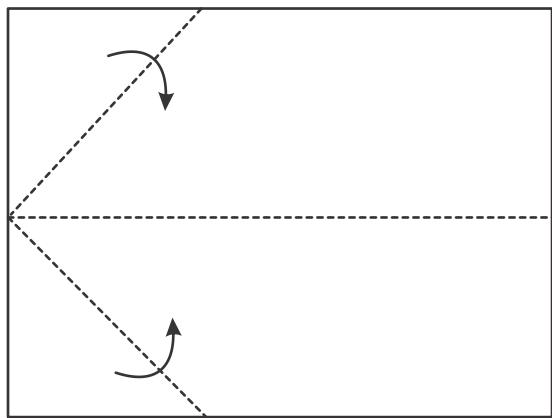

झाडे वाचवा

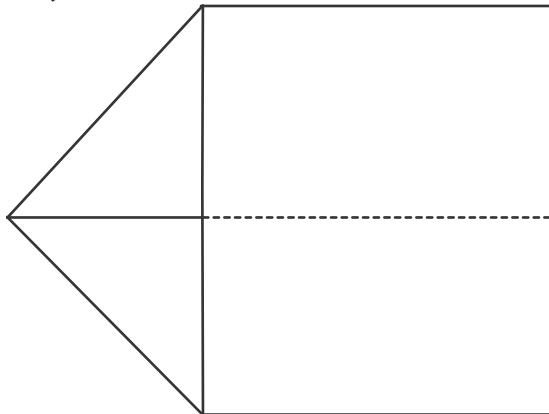
'झाडे वाचवा' या संकल्पनेवर आधारित चित्र काढा व रंगवा.

कागदाचे विमान सहा टप्प्यात

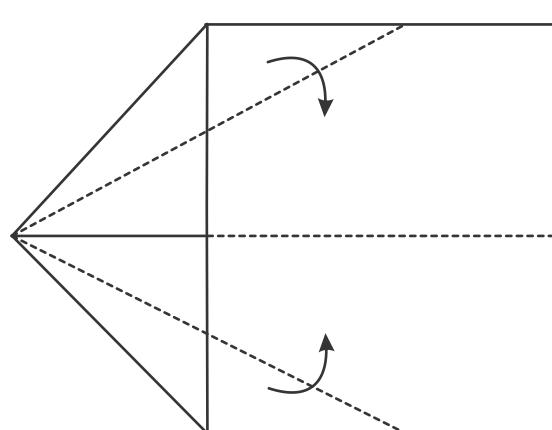
१

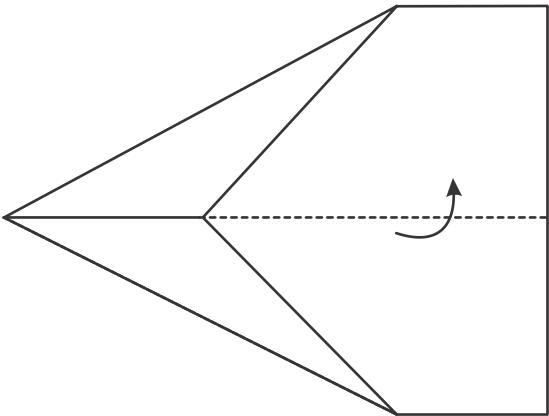
२

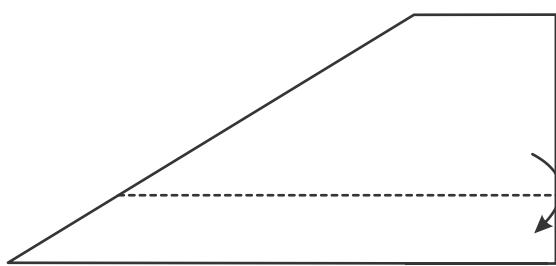
३

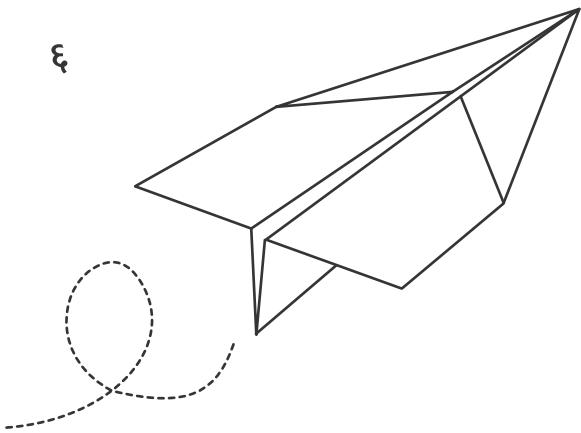
४

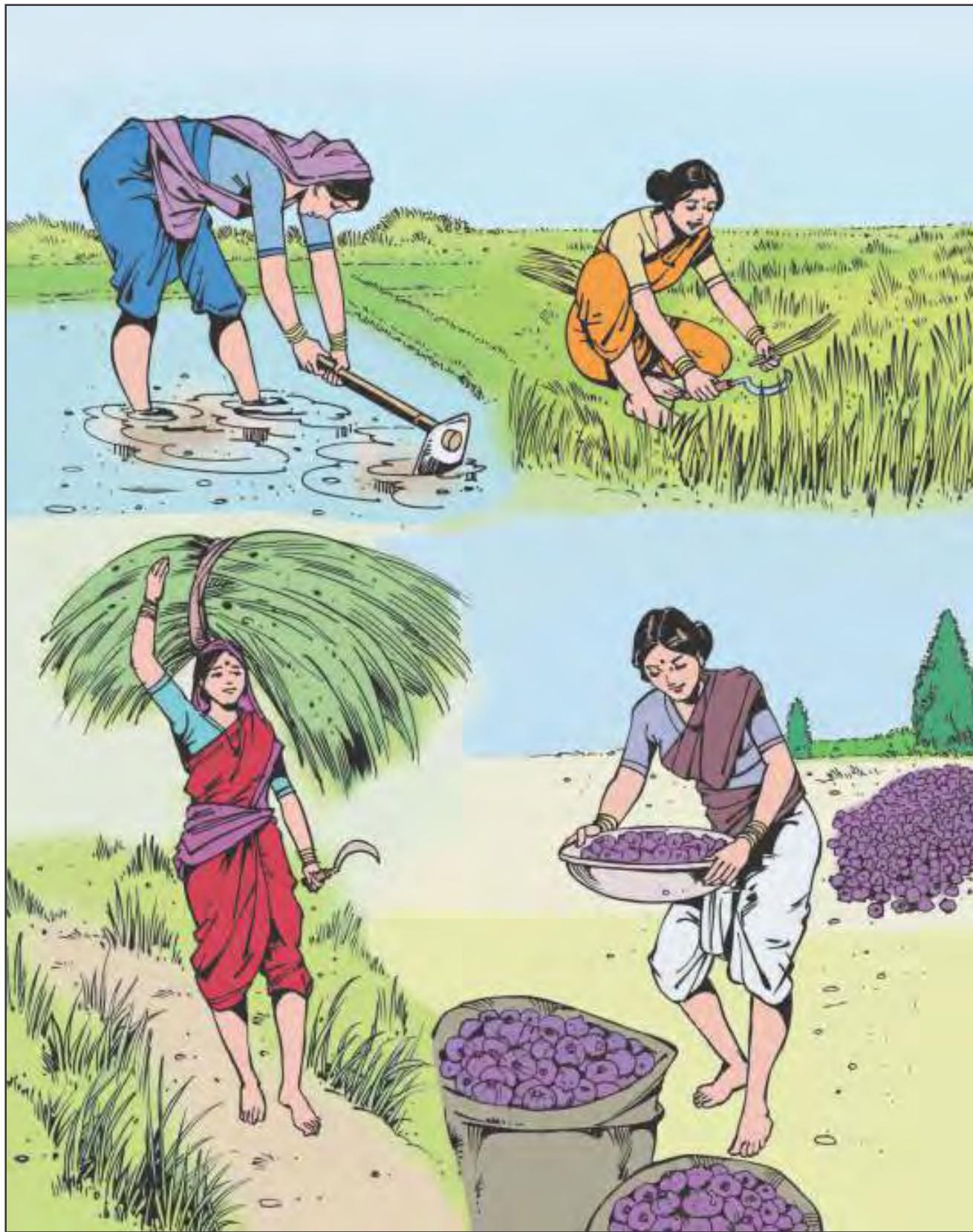
५

६

त्या कोणते काम करीत आहेत ?

स्वयंमूल्यमापन

खाली दिलेली विधाने वाचा. प्रत्येक विधानाच्या खरेपणाबदूदल त्या समोरील योग्य त्या रकान्यात ✓ अशी खूण करा. ही विधाने तुमच्या बाबतीत 'नेहमी', 'वारंवार', 'कधीकधी', 'कधीच नाही' किंवा 'निश्चित सांगू शकत नाही' या वर्गवारीत कशात बसतात, याचा विचार करून तशी योग्य रकान्यात खूण करा. प्रत्येक वाक्यापुढे तुम्ही फक्त एकच खूण करावी.

क्र.	विधाने	नेहमी	वारंवार	कधी कधी	कधी नाही	निश्चित सांगू शकत नाही
१	मी माझे विचार किंवा मते स्पष्टपणे मांडतो.					
२	जेव्हा मला राग येतो तेव्हा मी माझे वर्तन आणि बोलणे यांना आवर घालतो.					
३	जेव्हा मी एखाद्या अडचणीत असतो तेव्हा मी स्वतः शांत राहण्याचा प्रयत्न करतो.					
४	जेव्हा मला एखादे चित्र काढायचे असते तेव्हा मी माझ्या स्वतःच्या कल्पनांचा वापर करतो.					
५	मी माझे काम वेळेवर आणि योग्यप्रकारे पूर्ण करतो.					
६	मी माझ्या स्वतःच्या सर्व वस्तूंची योग्यप्रकारे काळजी घेतो.					
७	मी घरी आणि शाळेतही सर्व वस्तूंचा योग्य प्रकारे वापर करतो.					
८	मी माझी घरातली सर्व कामे करतो.					
९	मी शालेय आणि वर्गनियमांचे पालन करतो.					
१०	मी आरोग्यदायी चांगल्या सवर्योंचे पालन करतो.					
११	मी खरेपणाने वागण्याचा प्रयत्न करतो.					
१२	मी सर्वांचा आदर करतो.					
१३	इतर व्यक्ती अडचणीत असताना मी त्यांना मदत करतो.					
१४	मी इतरांशी भांडण करण्याचे टाळतो					
१५	मी पाणी वाया घालवीत नाही.					

रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम

फुलझाडांची नावे आणि त्यांची फुले यांच्या जोड्या लावा

कमळ

मोगरा

झेंदू

जास्वंद

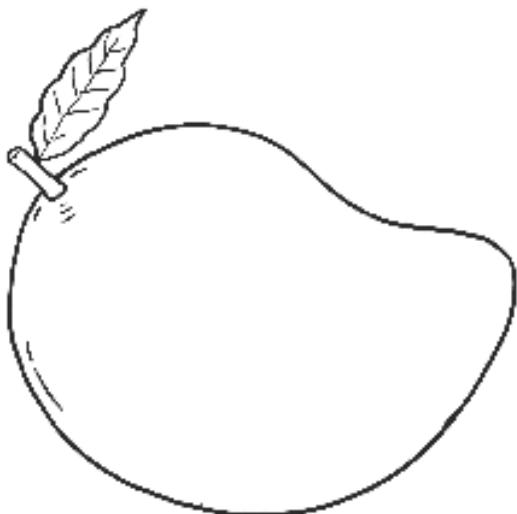
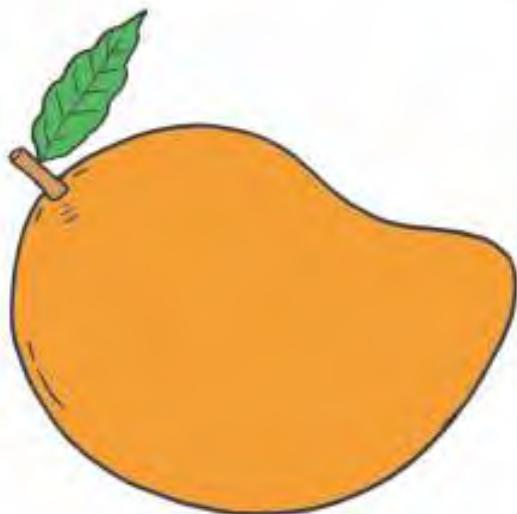
जाई

रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम

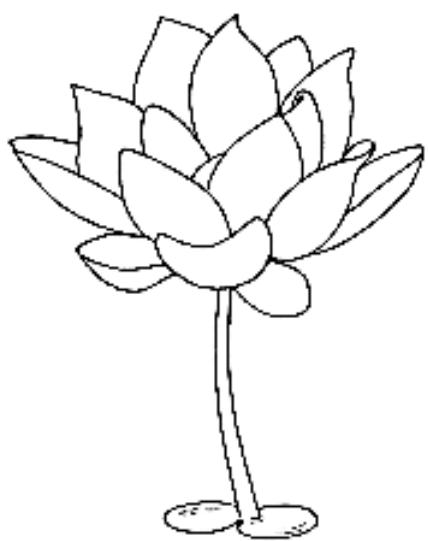
दिलेली माहिती वाचा आणि चित्रे रंगवा

भारताचे राष्ट्रीय फळ- आंबा

आंब्याचे झाड देशाच्या अनेक भागात नैसर्गिकपणे वाढलेले, किंवा वाढविलेले दिसते. विविध रंग, रूप आणि आकारांचे जवळजवळ शंभर वेगवेगळ्या प्रकारचे आंबे पाहायला मिळतात. हे फळ जीवनसत्त्वे देणारे एक महत्त्वपूर्ण फळ आहे.

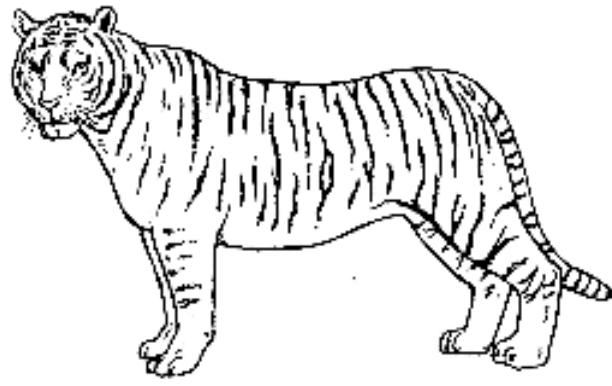
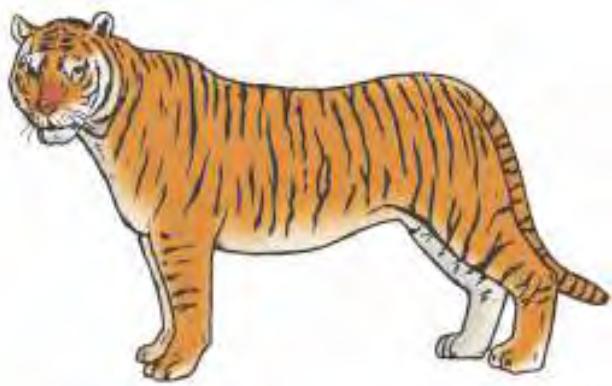
भारताचे राष्ट्रीय फूल- कमळ

कमळ ही एक नदी किंवा तलावातील मातीत वाढणारी वनस्पती आहे. ही वनस्पती शेकडो वर्षे जगू शकते. कमळ हे एक पवित्र फूल आणि भारतीय संस्कृतीचे प्रतीक मानले जाते.

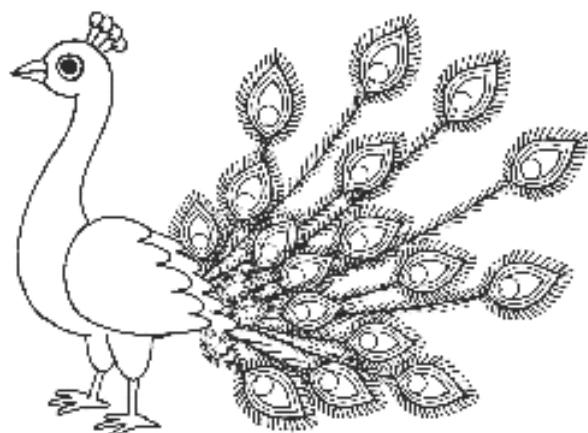
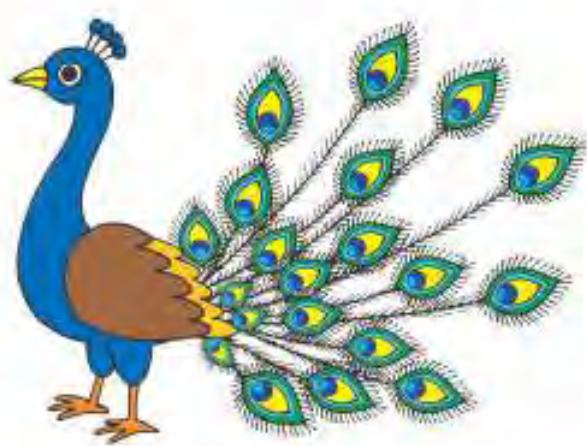
रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम

भारताचा राष्ट्रीय प्राणी – वाघ

वाघ एक जाड कातडीचा, अंगावर गडद पिवळे पट्टे असणारा भव्य प्राणी आहे. हा प्राणी जंगलात आढळतो. सध्या मात्र हा प्राणी फार दुर्मिळ झालेला आहे.

भारताचा राष्ट्रीय पक्षी – मोर

मोर एक सुंदर पक्षी आहे. त्याचा पिसारा रंगीत आणि पंख्यासारखा आहे. त्याच्या डोऱ्याखाली पांढऱ्या रंगाची खूण असते. त्याची लांबसडक मान डौलदार आहे. नर मोराला लांब शेपटी असते. हा पक्षी जमिनीवर राहतो. तो कधीकधी शहरी भागातही पहायला मिळतो.

रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम

ही शहरे कोठे आहेत ?

खाली दिलेला भारताचा नकाशा पाहा. त्यात खाली दिलेली शहरे नेमकी कोठे आहेत तेथे नाव लिहा आणि खूण करा.

नवी दिल्ली, मुंबई, कोलकाता, चेन्नई

रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम

चित्रे पाहून गोष्ट लिहा

तुमची गोष्ट चित्रानुसार चौकोनात लिहा.

रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम
चांगल्या गुणांभोवती गोल करा

कनवाळू	आळशी	मेहनती
अविश्वासू	असभ्य	उदार
कृतज्ञ	जिज्ञासू	वक्तशीर
मदतशील	विश्वासू	अव्यवस्थित
कंटाळवाणा	हुकुमती	प्रामाणिक
उद्धृष्ट	निष्काळजी	हेकेखोर
हुशार	चिडखोर	लोभी
चतुर	विचारी	तटस्थ
विवेकी	नीटनेटका	आक्रमक
धाडसी	दयाळू	बोलका
खट्याळ	कामसू	प्रेमळ

रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम

कॅलेंडर पाहूया

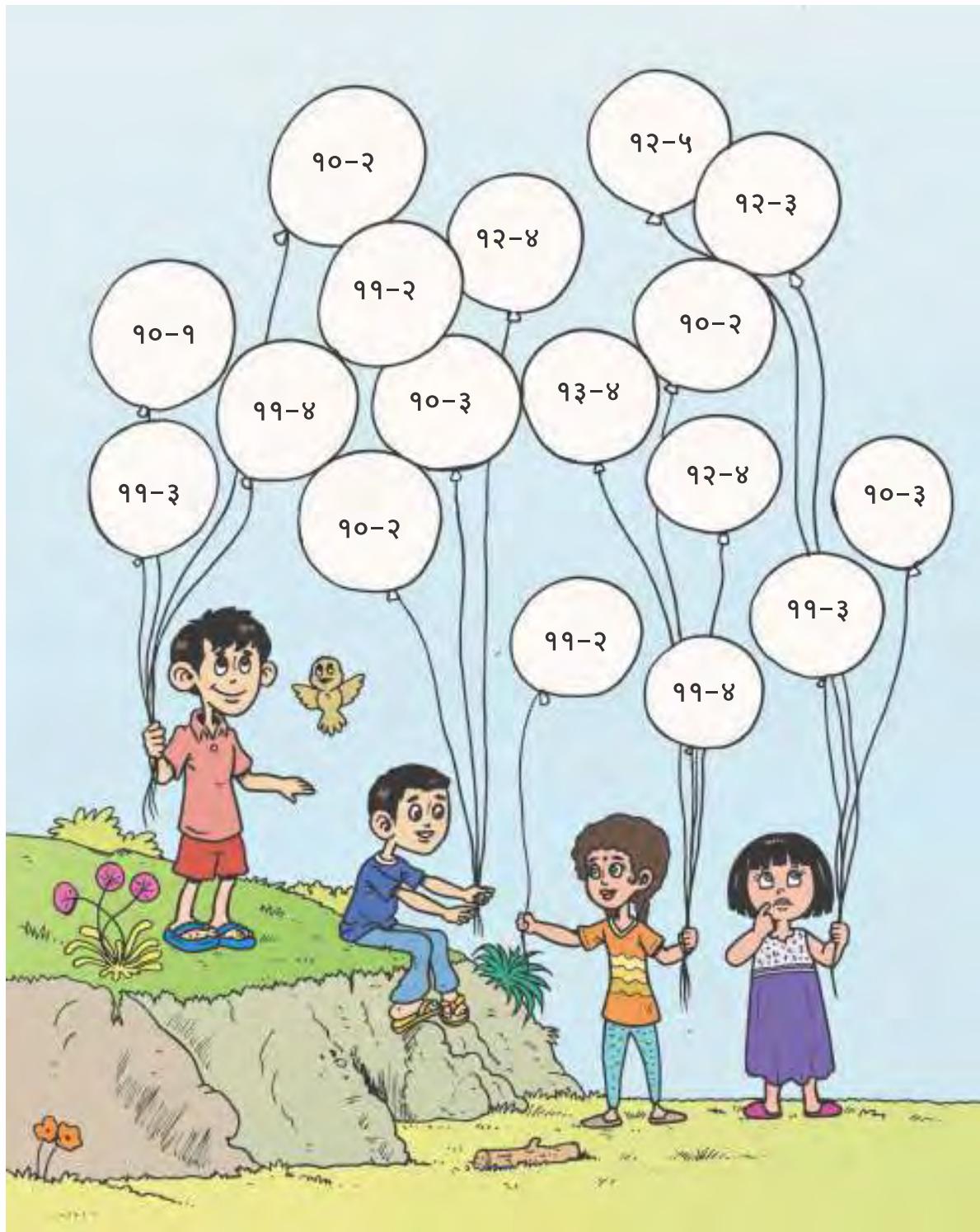
कॅलेंडर पाहा. प्रत्येक महिन्यात येणारे सण-उत्सव, दिनविशेष व तो दिवस तुम्ही कसा साजरा करता, ते खालील तक्त्यात लिहा.

महिना	सण-उत्सव, दिनविशेष	आम्ही त्या दिवशी काय करतो
जानेवारी		
फेब्रुवारी		
मार्च		
एप्रिल		
मे		
जून		
जुलै		
ऑगस्ट		
सप्टेंबर		
ऑक्टोबर		
नोव्हेंबर		
डिसेंबर		

रिकास्या वेळेत करायचे उपक्रम
वजा करा आणि रंगवा

फुग्यातील संख्यांची वजाबाकी करा आणि खाली दिलेल्या सूचनेप्रमाणे फुगे रंगवा.

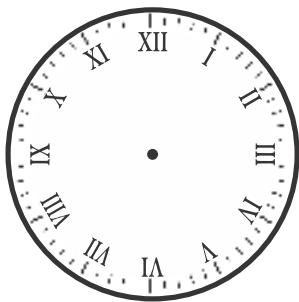
७= लाल रंग, ८= पिवळा रंग, ९= निळा रंग.

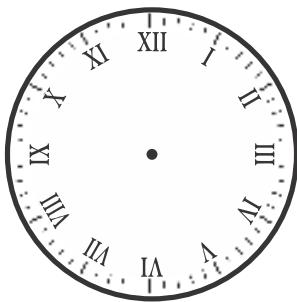
रिकास्या वेळेत करायचे उपक्रम

वेळ दाखवा

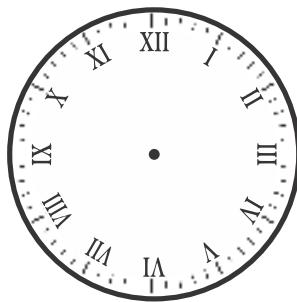
घड्याळाखाली लिहिलेली वेळ दाखविणारे घड्याळ्याचे लहान मोठे काढा.

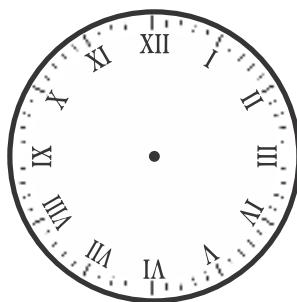
१०:४५

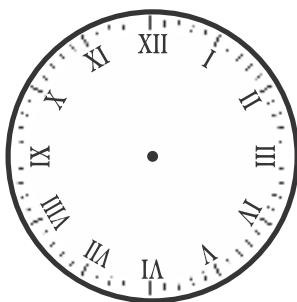
४:४५

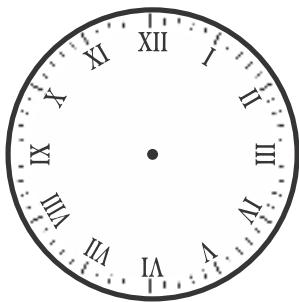
६:४५

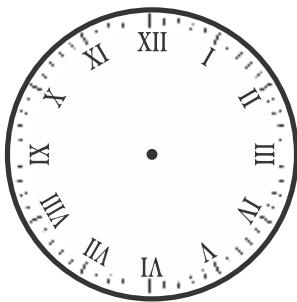
९:००

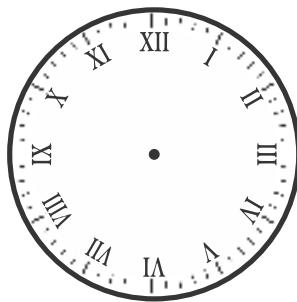
६:३०

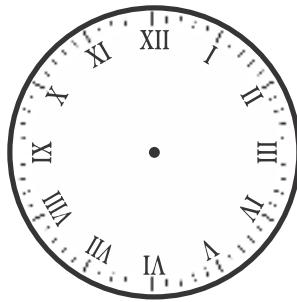
९:४५

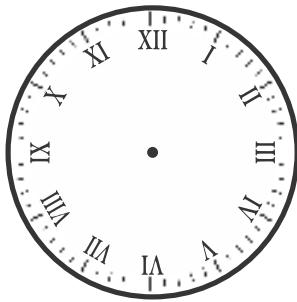
११:३०

३:४५

८:००

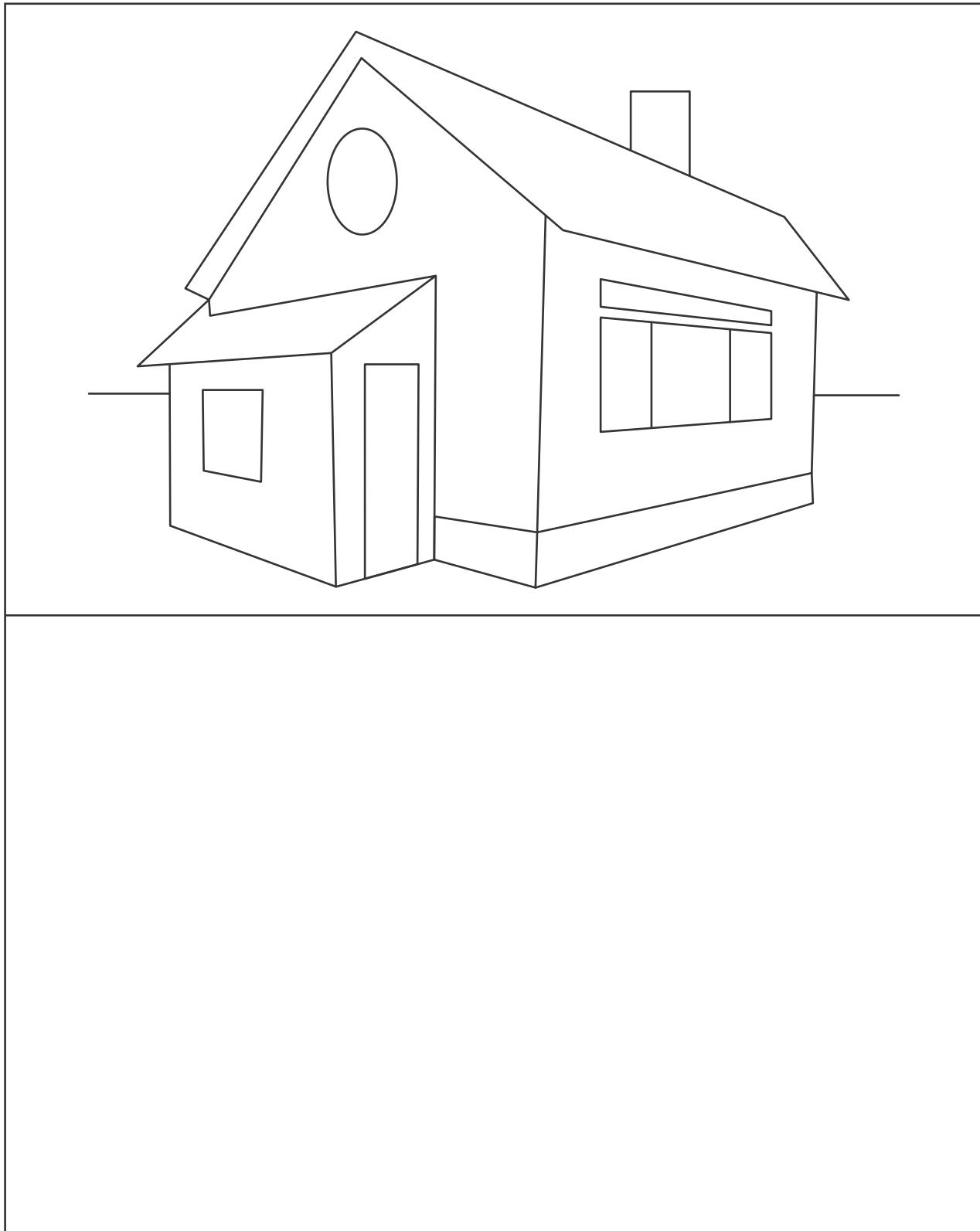

६:३०

मूल्यवर्द्धन

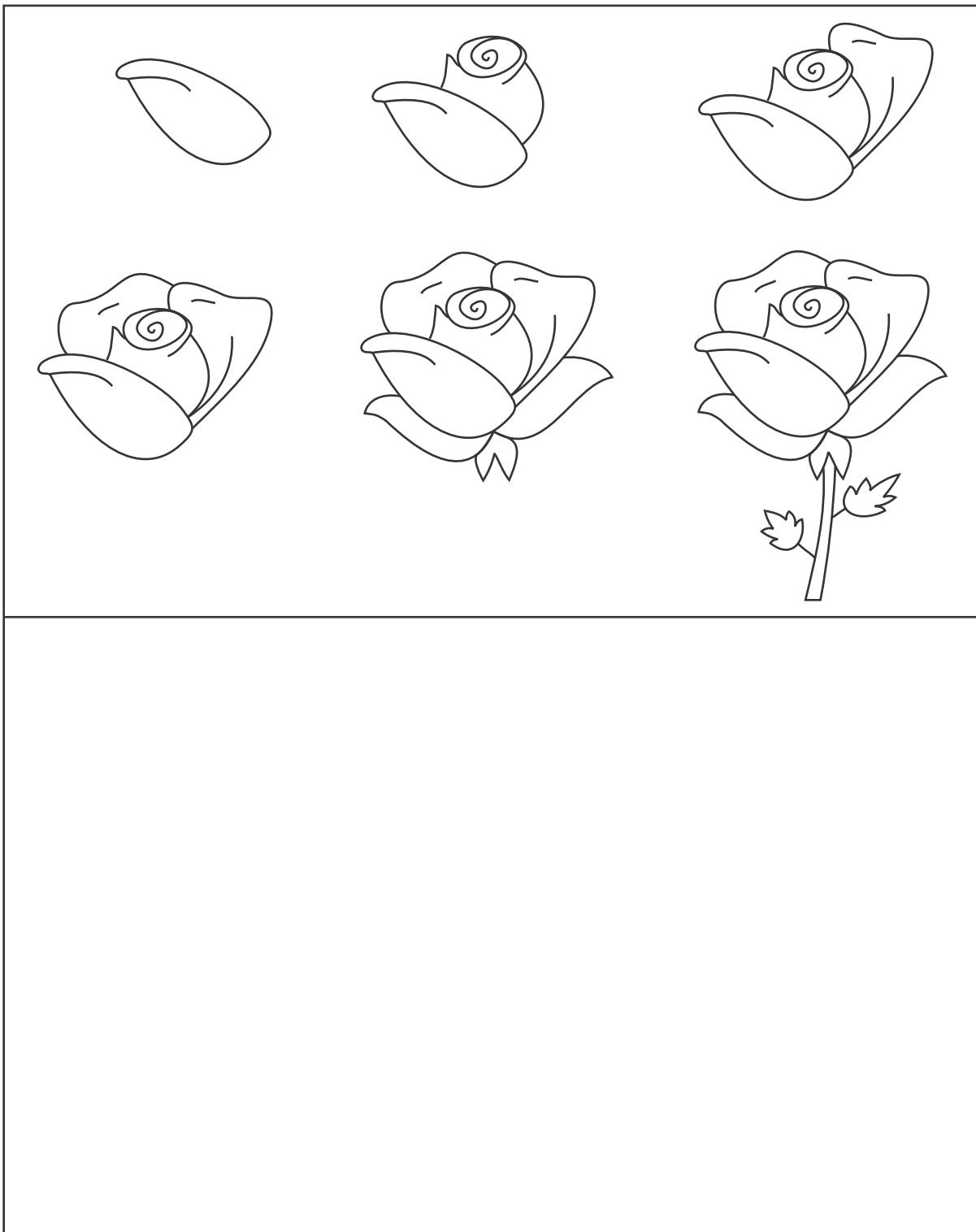
रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम

घराचे चित्र काढा आणि रंगवा

रिकाम्या वेळेत करायचे उपक्रम

सहा टप्प्यात गुलाबाचे फूल काढा आणि रंगवा

शिक्षक नोंदी

उद्देश :

“शालेय विद्यार्थी भविष्यात लोकशाहीचे जबाबदार, संवेदनशील आणि कर्तवगार नागरिक बनावेत म्हणून, संविधानातील मूल्ये व त्यासंबंधित कौशल्य विकसित करण्यासाठी त्यांना नियोजित अशा संधी सातत्याने देणे.”

स्वरूप आणि वैशिष्ट्ये :

- राज्य घटनेतील मूल्ये शालेय शिक्षणात इयत्ता पहिलीपासून वयोगटानुसार रुजविण्याचा प्रयत्न
- ज्ञानरचनावादावर आधारित बालस्नेही, आनंददायी, विद्यार्थी केंद्रित शिक्षण पद्धतीचा वापर
- राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा २००५, शिक्षण हक्क कायदा २००९ आणि प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२ यावर आधारित
- मूल्ये ‘शिकविली’ जात नाहीत, तर ती ‘नियोजित उपक्रमांतून आनंददायी पद्धतीने रुजविली’ जातात
- शालेय अभ्यासक्रमाशी निगडीत विद्यार्थ्यांची सर्वांगीण प्रगती साधणारा कार्यक्रम
- मूल्यशिक्षणासाठी शाळेमध्ये सध्या होणाऱ्या प्रयत्नांना पूरक कार्यक्रम
- ‘समग्र शाळा दृष्टीकोन’ (Whole-School Approach) अंगिकारून मूल्ये रुजविण्याचा प्रयत्न केला जातो.
- शाळांच्या गरजा, प्राधान्यक्रम, उपलब्ध असणारी साधन सामग्री यानुसार आवश्यक वाटतील असे बदल करून राबवता येणारा लवचिक कार्यक्रम

महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (विद्या प्राधिकरण)
७०८, सदाशिव पेठ, कुमठेकर मार्ग, पुणे - ४११ ०३०